

ΤΑ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ

Πριν ξεκινήσουμε με την παρουσίαση των πολιτευμάτων κατά το Σωκράτη στο διάλογο “Πολιτεία” είναι σκόπιμο να αναφέρουμε ορισμένες βασικές ιδέες της Σωκρατικής διδασκαλίας που σχετίζονται και προαπαιτούνται για την καλύτερη κατανόηση αυτών που ακολουθούν.

Ο Σωκράτης, στο βιβλίο Δ, δέχεται κατ’ αρχήν ότι η ψυχή του ανθρώπου είναι τριμερής, αποτελείται δηλαδή από τρία σαφώς διαχωρισμένα αλλά αλληλεπιδρώντα μεταξύ τους μέρη (γένη). Το *επιθυμητικό* είναι το τμήμα της ψυχής στο οποίο εγείρονται οι επιθυμίες. Ταυτόχρονα όμως υπάρχει ένα μέρος το οποίο λογίζεται και στέκεται εμπόδιο στις περιττές, ενώ αποδέχεται τις φυσικές επιθυμίες, και ονομάζεται *λογιστικό* κομμάτι. Το ψυχωμένο κομμάτι της ψυχής είναι το *θυμοειδές*, το οποίο από τη φύση του είναι φτιαγμένο να βοηθά και να υποστηρίζει το λόγο, εάν δεν το έχει διαφθείρει βέβαια μια κακιά αγωγή (441e).

ΛΟΓΙΣΤΙΚΟ	ΘΥΜΟΕΙΔΕΣ	ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΟ
Σωφροσύνη	Ανδρεία	Επιθυμίες-Δράση
Άρχοντες	Επίκουροι (φύλακες)	Τεχνίτες
Βουλευτικό	πολεμικό	Χρηματικό
φιλομαθής ή φιλόσοφος	φιλόνομος ή φιλόδοξος	φιλοχρήματος ή φιλοκερδής
Κεφάλι	Στήθος (θώρακας)	Κοιλιά

Το αντικείμενο της Πολιτείας είναι πολυδιάστατο. Σε μια πρώτη ανάγνωση φαίνεται ότι το κεντρικό σημείο αναφοράς είναι η έννοια της δικαιοσύνης. Με την ευκαιρία της ανάπτυξης του θέματος αυτού όμως, ο Σωκράτης προχωρά στην “κατασκευή” μιας ιδανικής Πολιτείας, θίγοντας στην πορεία ένα πλήθος συναφών θεμάτων, όπως είναι η παιδεία και η εκπαίδευση, οι ανθρώπινες τάξεις (κάστες) και οι αντίστοιχες επιθυμίες και τα καθήκοντα, τα πολιτεύματα της εποχής του, η αναζήτηση της ηδονής, οι αρετές, αλλά, πάνω και πέρα από όλα, το διάλογο τον διατρέχει συνεχώς η ιδέα του Αγαθού που μορφοποιείται ολοκληρωτικά και οριστικά στο τελευταίο μόνον βιβλίο του Διαλόγου ⁽¹⁾. Χωρίς την Ιδέα του Αγαθού, η Πολιτεία καθώς και η ανθρώπινη ατομική ύπαρξη δεν έχουν λόγο και κυρίως δυνατότητα ύπαρξης. Η κατάβαση του Αγαθού στο επίπεδο της Δημιουργίας και της ανθρώπινης ζωής βρίσκει την καλύτερη και πιο γόνιμη έκφρασή του στην ιδανική Πολιτεία (σε κοινωνικό επίπεδο) και στο λογιστικό μέρος της ψυχής σε ατομικό επίπεδο.

Ορισμένες αρχές που θα πρέπει να έχει κανείς υπόψη του για τη κατανόηση της δομής και της διαδικασίας της παρακμής των πολιτευμάτων είναι οι ακόλουθες:

1. Η υπέρτατη ηδονή (ευτυχία) για έναν φιλόσοφο είναι το Αγαθό. Όλες οι άλλες ηδονές είναι κατώτερης ποιότητας, πληρότητας και διάρκειας. Ο άρχοντας – φιλόσοφος στην ιδανική Πολιτεία επιζητά τη θέαση του Αγαθού και αυτό είναι που καθιστά εν τέλει την Πολιτεία ιδανική.
2. Τα πάντα στη δημιουργία υπόκεινται στη βασική αρχή της φθοράς. Έτσι, ακόμα και το πολίτευμα της ιδανικής πολιτείας υπόκειται εξ ανάγκης στη φθορά. Η ιδανική πολιτεία ξεκινά με αρκετό *sattva*, στην πορεία αναμειγνύεται το *sattva* με το *rajas* (εγείροντας επιθυμίες για προσωπικό όφελος) και στη συνέχεια το *rajas* με το *tamas* (προκαλώντας διαστρέβλωση της αλήθειας και ενίσχυση των προσωπικών επιθυμιών

⁽¹⁾ Το Αγαθό είναι Ιδέα, η ύψιστη ιδέα και ταυτίζεται με τη Γνώση. Το Αγαθό δεν είναι ο ίδιος ο Θεός, γιατί ο Θεός είναι η πρώτη ψυχή από την οποία “παράγονται” όλες οι Ιδέες.

που αντανακλώνται από τα χαμηλότερα επίπεδα του νου). Τέλος, στην τυραννίδα και την αναρχία φτάνουμε σε καθαρό *tamas* (δηλαδή στο χάος και την αναλήθεια).

3. Η παιδεία είναι η βάση κάθε πολιτείας. Από την καλή παιδεία διαμορφώνονται “καλοί” χαρακτήρες, ενώ η κακή παιδεία ενισχύει την αδικία, μειώνοντας τη δικαιοσύνη.
4. Κάθε πολίτευμα αντανακλά τις ψυχικές ιδιοσυγκρασίες των ανθρώπων που υπόκεινται στους νόμους του αλλά και αντανακλάται σε αυτές.
5. Το οποιοδήποτε καλό ή κακό οφείλεται στους ανθρώπους που έχουν δύναμη μέσα τους (πρωτίστως δύναμη του νου) και ως εκ τούτου είναι ικανοί τόσο για το καλύτερο όσο και για το χειρότερο. Οι άνθρωποι με μέτριες δυνατότητες είναι αυτοί που ακολουθούν, μέσω μίμησης, τους ισχυρότερους εξυπηρετώντας έτσι, άκριτα, τα συμφέροντα των τελευταίων. Επομένως, κάθε πολιτειακή μεταβολή έχει την αφετηρία της σε εκείνους που έχουν την εξουσία και τη δύναμη, όταν εκδηλωθεί κάποια διχοστασία (έλλειψη δικαιοσύνης) ανάμεσά τους.

Τέσσερα είναι τα είδη των (ελαττωματικών) πολιτευμάτων (και κατ’ αντιστοιχία εκφυλισμένων ατομικών ηθικών) με τα οποία θα ασχοληθεί ο Σωκράτης, αναδεικνύοντας τα όποια καλά και κακά τους, καθώς και τους τύπους των ανθρώπων που κυβερνούν (και κυβερνώνται) σε κάθε ένα από αυτά:

1. Το Κρητικό / Λακωνικό (Τιμοκρατία)
2. Η Ολιγαρχία
3. Η Δημοκρατία και τέλος,
4. Η Τυραννίδα

Όλη η δομή της Πολιτείας του Σωκράτη όπως περιγράφεται στον διάλογο προσομοιάζει με το Αριστοκρατικό πολίτευμα. Η αρχή της φθοράς μπορεί να οφείλεται σε κάποιους απογόνους που δεν θα έπρεπε να έχουν γεννηθεί την συγκεκριμένη χρονική στιγμή ⁽²⁾ ή έχουν γεννηθεί από “λάθος” γονείς. Έτσι ο κακός αυτός υπολογισμός ή η άτυχη συγκυρία γίνεται αιτία να υπάρξουν φύλακες, και στη συνέχεια άρχοντες, οι οποίοι θα παραμελήσουν την εκπαίδευσή τους. Αυτοί οι άνθρωποι δεν θα μπορούν, λόγω της μέτριας εκπαίδευσης που δέχθηκαν, να ξεχωρίσουν τα γένη των ανθρώπων (κάστες) και έτσι θα προέλθει ένα ανακάτεμα που θα προξενεί ανομοιογένεια και ανωμαλία στη λειτουργία και τις δομές της Πολιτείας (547a,b,c). Είναι χαρακτηριστικό ότι η άμβλυση της διάκρισης των αρχόντων (και αυτό δεν είναι καθόλου τυχαίο) αποτελεί το σημείο αρχής της παρακμής. Τελικά, το χρυσό και το αργυρό γένος θα προσπαθούν ενδεχομένως να επανέλθουν στην πρότερη κατάσταση, ενώ το σιδερένιο και το χάλκινο γένος θα ρέπουν περισσότερο προς το χρήμα και την απόκτηση αγαθών. Τα δύο πρώτα γένη βλέποντας και αναγνωρίζοντας τη κατάσταση που έχει δημιουργηθεί θα αναγκάζονται να συμβιβαστούν και από προστάτες να γίνουν αφέντες των υπόλοιπων. Μην ξεχνάμε εδώ ότι οι άνθρωποι που έχουν δύναμη μέσα τους είναι ικανοί τόσο για το μεγάλο καλό όσο και για το μεγάλο κακό. Το νέο υβριδικό πολίτευμα που θα προκύψει θα είναι κάτι ανάμεσα στην Αριστοκρατία και την Ολιγαρχία. Έχει πολύ ενδιαφέρον όμως να δούμε τα νέα χαρακτηριστικά των ανθρώπων που θα προκύψουν από αυτό το πολίτευμα:

Οι φύλακες θα τιμούν τους άρχοντες, θα απέχουν από τις αγροτικές εργασίες και τις ασχολίες των τεχνιτών, θα έχουν κοινά συσσίτια κ.λπ., διατηρώντας αυτά τα χαρακτηριστικά από το προηγούμενο πολίτευμα. Τώρα όμως θα φοβούνται να ανεβάζουν την εξουσία στους σοφούς, γιατί οι σοφοί δεν θα είναι πλέον ατόφιοι και καθαροί, αλλά θα έχουν σύμμικτη

⁽²⁾ Η κατάλληλη στιγμή για τη σύλληψη στην Πολιτεία του Σωκράτη βασίζεται σε αναλυτικούς αστρολογικούς υπολογισμούς.

ιδιοσυγκρασία. Έτσι, ως άρχοντες θα προτιμούνται οι πιο ψυχωμένοι και απλοϊκότεροι χαρακτήρες, αυτοί δηλαδή που είναι καταλληλότεροι για τον πόλεμο παρά για την ειρήνη. Αυτοί θα έχουν επιπλέον, συγκριτικά με την προηγούμενη κατάσταση, αυξημένη τάση για πλουτισμό, χρήμα, ιδιοκτησία, αγαθά και παρόμοια, τα οποία θα προσπαθούν να αποκτήσουν με αδιαφανείς τρόπους και διαδικασίες. Η απόκτηση ακίνητης και προσωπικής περιουσίας από τις δύο ανώτερες τάξεις (προσπορισμό γης και οικιών, 547b) αποτελεί μια σημαντική καινοτομία του νέου πολιτεύματος. Όλα αυτά οφείλονται στο ότι οι άνθρωποι έχουν παραμελήσει το λόγο και τη φιλοσοφία υπέρ της σωματικής άσκησης. Σε αυτό το πολίτευμα αρχίζει να κυριαρχεί το θυμοειδές στοιχείο που μεταφράζεται, εν προκειμένω, σε πάθος για διάκριση και φιλοδοξία. Ένας νέος φτάνει σε αυτή την κατάσταση κυρίως εξαιτίας της επιρροής της μητέρας του και του στενού συγγενικού του περιβάλλοντος: η μητέρα που βλέποντας το σύζυγό της να μην κυνηγάει τα χρήματα, να μην συμμετέχει στην εξουσία, να μην τσακώνεται στα δικαστήρια και στις δημόσιες υποθέσεις για το “δίκιο” του, θα δυσανασχετεί και θα ενσταλάζει αυτές τις αρνητικές καταστάσεις στην ψυχή του γιού της (549d, e). Ενώ ο πατέρας θα προσπαθεί να θρέψει το λογικό κομμάτι της ψυχής του νέου, οι υπόλοιποι θα του εξάπτουν το επιθυμητικό και το θυμοειδές. Επειδή όμως ο νέος έχει ήδη κάποιο καλό στοιχείο μέσα του, τελικά θα κυριαρχήσει μέσα του το θυμοειδές και θα καταλήξει άνθρωπος αγέρωχος και φιλόδοξος.

Ο άνθρωπος αυτού του πολιτεύματος θα είναι περισσότερο ατομιστής και πιο άμουσος, θα μπορεί όμως ακόμα να εκτιμά την αξία της καλλιέργειας. Θα ακούει ευχάριστα λόγους και συζητήσεις, ο ίδιος όμως δεν θα έχει ευφράδεια. Θα φέρεται απότομα στους δούλους χωρίς όμως να τους περιφρονεί, ενώ θα είναι υπάκουος στους άρχοντες, αλλά θα του αρέσει και του ίδιου να εξουσιάζει. Θα έχει προσωπικές φιλοδοξίες, θα ασκείται σωματικά με ιδιαίτερη χαρά στο κυνήγι, ενώ θα προσπαθεί να πείσει λιγότερο με την πειθώ και περισσότερο με άλλους τρόπους. Όσο είναι νέος δεν θα περιφρονεί τα χρήματα και όσο μεγαλώνει θα τα επιζητεί περισσότερο.

Ολιγαρχία

Στην ολιγαρχία κυβερνούν οι πλούσιοι ενώ οι φτωχοί δεν έχουν μερίδιο στην εξουσία και έτσι το πολίτευμα θα βασίζεται στην εκτίμηση των περιουσιών (550d). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πλούσιοι θα βάζουν ένα χρηματικό ποσό ως απαραίτητο όριο για την είσοδό τους στο χώρο της εξουσίας ⁽³⁾ (551b). Η μετάβαση από την Τιμοκρατία στην Ολιγαρχία γίνεται με αύξηση της συσσώρευσης του πλούτου και παράβασης των, λίγων σχετικά, θεσμοθετημένων νόμων, κατ’ αρχήν από λίγους ανθρώπους (αυτούς που έχουν περισσότερη δύναμη μέσα τους) και μετά από τους πολλούς που θα ακολουθήσουν λόγω κυρίως μίμησης. Οι κρατούντες θα ψηφίζουν νόμους για την αποζημίωσή τους και θα επιβάλλουν αν χρειάζεται τον νόμο με τη βία, με τα όπλα ή απειλές, παραμελώντας την πειθώ και το λογισμό. Η πόλη είναι χωρισμένη στα δύο ξεχωριστές και ευδιάκριτες κατηγορίες: τους πλούσιους και τους φτωχούς, όπου οι μεν επιβουλεύονται τους δε. Υπάρχει έτσι ο κίνδυνος η πόλη να μην μπορεί να αντεπεξέλθει ούτε στον πόλεμο λόγω αυτής της διστασίας. Σε αυτήν την πόλη εισέρχεται για πρώτη φορά το μικρόβιο της πολυπραγμοσύνης το να καταπιάνεται δηλαδή κανείς με πολλά, υπονομεύοντας έτσι τη βασική αρχή της δικαιοσύνης, καθώς και της ραθυμίας (τεμπελιάς), όπου κάποιος δεν ασχολείται με τίποτα ξοδεύοντας απλά αυτά που έχει. Σε αυτήν την πόλη αρχίζουν να εμφανίζονται επίσης κλέφτες, λωποδύτες, ιερόσυλοι κλπ. Εδώ εμφανίζεται για πρώτη φορά ο τύπος του “κηφήνα” (552c), ο οποίος θα κάνει πιο έντονη την

⁽³⁾ Αυτό μπορεί να λειτουργήσει, κατά περίπτωση, θετικά ή αρνητικά

εμφάνισή του στη συνέχεια.

Ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώνεται ένας ανθρώπινος χαρακτήρας στην προκειμένη περίπτωση είναι ο εξής: Βλέποντας ένας νέος τον πατέρα του στο προηγούμενο πολίτευμα (Τιμοκρατία) να πάσχει εξαιτίας της οικονομικής του θέσης (ταπεινωμένος από την ανέχεια), εγκαταλείπει την περηφάνια και τη γενναιότητα από την ψυχή του και στρέφεται στο κυνήγι του χρήματος με σκοπό να φτιάξει περιουσία. Έτσι στην ψυχή του θα κυριαρχεί περισσότερο το επιθυμητικό κομμάτι της. Το λογιστικό μέρος θα υπηρετεί απλώς το πως θα υπάρχουν περισσότερα κέρδη και το θυμοειδές θα έχει ως κυρίαρχη φιλοδοξία του την απόκτηση αγαθών και πλούτου. Έτσι, αυτός που ήταν προηγουμένως φιλόδοξος γίνεται τώρα φιλοχρήματος. Θα βάζει πάνω από όλα το χρήμα μόνον για τον εαυτό του και τις επιθυμίες του, από την άλλη όμως θα είναι οικονόμος και εργατικός. Στις περιπτώσεις που ο άνθρωπος αυτός θα φέρεται με αυτοσυγκράτηση, δεν θα το κάνει εξαιτίας του λογισμού του αλλά λόγω ανάγκης και φόβου, επειδή θα τρέμει μη χάσει την περιουσία του. Θα έχει τη διχοστασία μέσα του, οδηγούμενος άλλοτε από καλύτερες και άλλοτε από χειρότερες επιθυμίες, η αληθινή αρετή της αρμονικής ψυχής όμως θα είναι πλέον κάτι άπιαστο γι' αυτόν. Τσιγκουνεύεται για τα πάντα κι έτσι συχνά χάνει αλλά ταυτόχρονα πλουτίζει.

Δημοκρατία

Η μετάβαση από το ολιγαρχικό στο δημοκρατικό πολίτευμα γίνεται εξαιτίας της αυξημένης απληστίας για χρήμα και την ανάγκη να είναι κανείς πιο πλούσιος (555b, c). Ξεκινώντας από την επιδίωξη των πλουσίων να γίνουν πιο πλούσιοι, αυτοί θα βρουν πρόσφορο έδαφος στη τοκογλυφία δανειζοντας τους φτωχούς που έχουν και αυτοί τις δικές του ανάγκες, που δημιουργήθηκαν όμως με την συγκαλυμμένη παρότρυνση και με ύπουλο τρόπο από τους ίδιους τους πλούσιους. Δημιουργούνται λοιπόν ομάδες κερδοσκόπων από τη μια και δυστυχησμένων φτωχών από την άλλη που λαχταρούν κάποια στιγμή να ξεσηκωθούν, εναντίον των πλουσίων. Για να μπορέσει να υπάρξει μια στοιχειώδης τάξη και να αποφευχθεί αυτό το μίσος μεταξύ των δύο ομάδων θα έπρεπε οι πλούσιοι να απαγορεύουν στον καθένα να διαθέτει την περιουσία του όπως αυτός θέλει, ενώ οι ιδιωτικές συναλλαγές θα έπρεπε να γίνονται επ' ιδίω κινδύνω του δανειστή (556a, b).

Τέλος πάντων, κάποια στιγμή οι εξαθλιωμένοι φτωχοί θα διαπιστώσουν την αδυναμία των πλουσίων μέσα στην ασθενικότητα και τρυφηλότητα που ζουν και θα συνειδητοποιήσουν ότι μπορούν εύκολα να τους απομακρύνουν με βοήθεια από άλλες δημοκρατικές πόλεις ⁽⁴⁾. Εδώ αναπτύσσεται ο εσωτερικός διχασμός στην Πολιτεία (που είχε όμως εγερθεί στην προηγούμενη κατάσταση), κι έτσι ξεκινούν οι έριδες και οι πόλεμοι. Όταν οι φτωχοί έχουν υπερισχύσει και εφόσον έχουν υποφέρει ακριβώς λόγω της κατάστασης που είχε δημιουργηθεί, “μαθαίνοντας” από το “πάθημά” τους, θα δώσουν τα ίδια δικαιώματα και συμμετοχή σε αξιώματα σε όλους τους πολίτες στη βάση της ισότητας (τα αξιώματα τα αναθέτουν με κλήρο). Οι άνθρωποι σε αυτό το πολίτευμα θα είναι όλοι “ελεύθεροι”, η πολιτεία είναι ξέχειλη από ελευθερία και αδέσμευτη έκφραση γνώμης και ο καθένας, έχοντας εξουσία, φτιάχνει τη ζωή του όπως του αρέσει. Σε αυτήν την πόλη θα έχει μαζευτεί κάθε καρδιάς καρδί, κι η πόλη θα μοιάζει σαν ένα ρούχο παρδαλό, καταστόλιστη όπως θα είναι. Είναι χαρακτηριστικό ότι υπό αυτό το πολίτευμα, ακριβώς λόγω της ελευθερίας και της ανεκτικότητας που το χαρακτηρίζει, θα μπορεί ο καθένας να ξεκινήσει όποιο άλλο πολίτευμα θέλει, ακόμη και το ιδανικό. Όμως, στην ίδια δημοκρατική πόλη κανείς δε θα νοιάζεται για

⁽⁴⁾ Στο σημείο αυτό απαιτείται έξτρα ενέργεια για τη μετάβαση από τη μια κατάσταση στην άλλη. Η ενέργεια αυτή εμφανίζεται ως εξωτερική βοήθεια (οικονομική, στρατιωτική, κ.λπ.) από άλλες ομόφρονες πόλεις.

όσους έχουν καταδικασθεί, θα υπάρχει συγκαταβατικότητα και μαζί και περιφρόνηση για αληθινές αρχές. Θα αρκεί απλά κάποιος να δηλώνει ότι είναι με το λαό και η πόλη θα τον εμπιστευτεί αμέσως για να τη κυβερνήσει. Οι πάντες, ίσοι και μη ίσοι, θα αντιμετωπίζονται με ένα είδος εκφυλισμένης ισότητας. Οι κηφίνες τώρα αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό της πόλης.

Ο νέος που στο προηγούμενο πολίτευμα ήταν οικονόμος και κάπως ισορροπούσε, τώρα υπό την επίρεια κακών συναναστροφών μυείται σε νέου είδους επιθυμίες. Καθόσον είναι άδειος από γνώσεις και αληθινούς στοχασμούς, οι νέες επιθυμίες επιβάλλονται εκτοπίζοντας τις αγνότερες επιθυμίες που υπήρχαν. Από τις αρετές των ανθρώπων, η φρονιμάδα θα παρουσιάζεται τώρα ως ανανδρία, το αίσθημα της ντροπής ηλιθιότητα, ενώ η αυτοσυγκράτηση και το μέτρο θα εκλαμβάνονται ως εκδήλωση χωριατιάς και τσιγκουνιάς. Το *tamas* έχει πλέον κάνει ισχυρή την παρουσία του. Έτσι φωλιάζουν στη ψυχή η υπερονία, η αναρχία, η ασωτία, η ξεδιαντροπιά κ.λπ., με συνέπεια ο λιτά περιορισμένος νέος να αποχαλινώνεται. Οι νέες επιθυμίες τον οδηγούν σε αναζήτηση νέων ηδονών, στη γυμναστική, στην ενασχόληση με τη φιλοσοφία, την πολιτική, στις επιχειρήσεις, άλλοτε εδώ και άλλοτε εκεί. Αυτή η πανίσχυρη πια πολυπραγμοσύνη κάνει τον άνθρωπο ωραίο και παρδαλό σαν την πόλη του ⁽⁵⁾. Ένα τελευταίο σημείο προβληματισμού στο θέμα αυτό είναι ότι ο Σωκράτης διακωμωδεί και σατιρίζει τα αθηναϊκά ήθη της εποχής του, αυτά ακριβώς δηλαδή που εξυμνεί στον Επιτάφιό του ο Θουκυδίδης θέλοντας να υποδείξει την ανωτερότητα της Αθήνας του Περικλή – θυμηθείτε απλά την περίπτωση του Αλκιβιάδη.

Τυραννίδα

Το αγαθό της Δημοκρατίας είναι η ελευθερία και η υπερβολή της οδηγεί στη τυραννίδα. Αν κάποιοι άρχοντες δεν αφήνουν μεγάλη ελευθερία, η πολιτεία θα τους τιμωρεί· αν ορισμένοι άρχοντες συμπεριφέρονται σαν αρχόμενοι και ορισμένοι αρχόμενοι ως άρχοντες, η πολιτεία τους επαινεί. Έτσι η τάση για ελευθερία θα ξεπερνά κάθε όριο και θα γίνεται αναρχία. Ο πατέρας είναι ίσος με το γιο, ο δάσκαλος με το μαθητή, ο μέτοικος με τον πολίτη και τον ξένο κ.ο.κ. «*Κατά τον αφέντη και ο δούλος*». Με αυτόν τον τρόπο η παραμικρή υποψία ότι κάποιος καταπιέζεται θα οδηγεί σε αγανάκτηση και μη-ανοχή. Καταλήγει λοιπόν κάποιος να μη δίνει σημασία ούτε σε νόμους, ούτε σε κυβερνήτες στο όνομα πάντα της ελευθερίας. Και καθώς κάθε υπερβολή γυρίζει στο τελείως αντίθετό της, η υπερβολική ελευθερία θα γυρίσει σε υπερβολική δουλειά, όπου έχει τη βάση της το επόμενο και τελευταίο πολίτευμα, η τυραννία (562b).

Εδώ έχουν διαμορφωθεί τρεις ομάδες πολιτών (564d και συνέχεια):

Η πρώτη ομάδα πολιτών είναι οι κηφίνες, δηλαδή οι φαύλοι και οκνηροί άνθρωποι, και χωρίζονται σε αυτούς που είναι πιο δυνατοί (έχουν κεντρί) και στον όγλο που τους ακολουθεί. Στην Ολιγαρχία, αυτούς τους ανθρώπους τους κρατούν μακριά από την εξουσία, αφήνοντάς τους χωρίς δύναμη (γι' αυτό και υπάρχει ένα χρηματικό ποσό που πρέπει να καταβάλλει κάποιος για να εισέλθει στο χώρο της εξουσίας). Στη Δημοκρατία όμως, αποτελούν την κυρίαρχη τάξη που ελέγχει τα πάντα με τη δύναμη του όγλου που τους ακολουθεί.

⁽⁵⁾ Εδώ περιγράφεται ολοκάθαρα ο τύπος του σημερινού ανθρώπου με τα πολλά ενδιαφέροντα και τις ασχολίες. Αυτός ακριβώς ο τύπος θεωρείται σήμερα ο ιδανικός άνθρωπος λόγω ακριβώς του εκφυλισμού της δύναμης της διάκρισης. Κατά το Σωκράτη, η όλη πορεία αυτού του ανθρώπου είναι μια εκφυλιστική διαδικασία και όχι μια διαδικασία προόδου προς το καλύτερο, όπως πιστεύεται σήμερα από τη μεγάλη πλειοψηφία των ανθρώπων.

Στη δεύτερη ομάδα είναι οι πιο μετρημένοι άνθρωποι που αποτελούν συνήθως την τάξη των πλουσίων, απ' όπου οι κηφήνες τρυγούν το μέλι, δηλαδή το χρήμα. Στην τρίτη ομάδα ανήκει ο πολύς κόσμος που απέχει από την πολιτική και κοιτάει τη δουλειά του και δεν έχει περιουσία. Αυτοί είναι οι πολυπληθέστεροι σε μια Δημοκρατία, παραμένοντας όμως αμέτοχοι και κυρίως χωρίς συνοχή. Και σε αυτούς πάντως σιγοκαίει ο πόθος για εύκολο και γρήγορο πλουτισμό εφόσον δοθούν οι ευκαιρίες.

Αν τώρα οι κηφήνες που έχουν τη δύναμη, μοιράζουν στον κόσμο αγαθά, αφού κρατήσουν για τον εαυτό τους τη μερίδα του λέοντος, παίρνουν το κόσμο (το λαό) με το μέρος τους. Οι άλλοι (οι πλούσιοι) από τους οποίους αφαιρούνται τα αγαθά απευθύνονται και αυτοί με τη σειρά τους στο λαό για βοήθεια. Οι κηφήνες καταφεύγουν στη συνέχεια στη διαβολή διαβάλλοντας τους πλούσιους στο λαό, κατηγορώντας τους για ολιγαρχικούς. Ο λαός καθώς ακολουθεί τις απόψεις των κηφήνων ξεσηκώνεται και επαναστατεί. Με αυτόν τον τρόπο, και να μην ήταν οι πλούσιοι ολιγαρχικοί αναγκάζονται να γίνουν, οπότε αρχίζουν έντονες εσωτερικές διαμάχες. Ο λαός υποστηρίζει τώρα κάποιον ηγέτη (αρχηγό) ο οποίος αναλαμβάνει τα ηνία. Ο ηγέτης αυτός στη συνέχεια θα εξελιχθεί σε τύραννο. Αν τώρα αυτός ο ηγέτης του λαού (ο δυνατότερος κηφήνας) έχοντας την μάζα μαζί του και μεθυσμένος από τη δύναμή της, προβεί σε πράξεις διχόνοιας (πολλές υποσχέσεις προς τον λαό, εξορίες και δολοφονίες) τότε θα υπάρχουν οι εξής εναλλακτικές δυνατότητες: α) να καταλήξει να γίνει λύκος και τύραννος β) να εξορισθεί από τους αντιπάλους του και γ) να θανατωθεί. Στην περίπτωση β) ακόμα κι αν τον εξορίσουν, όταν αυτός επιστρέψει, έχοντας συγκεντρώσει δύναμη, θα γίνει και πάλι τύραννος. Στην περίπτωση γ) για την αποφυγή απόπειρας δολοφονίας εναντίον του, ζητά και παίρνει σωματοφύλακες για να προστατεύουν τον ηγέτη του λαού. Οι πλούσιοι, βλέποντας την κατάσταση που έχει διαμορφωθεί απομακρύνονται από την πόλη θεληματικά, ειδάλλως κινδυνεύει η ζωή τους. Ο ηγέτης πλέον, από προστάτης του λαού και χωρίς πλέον το αντίπαλον δέος μπροστά του, γίνεται ένας στυγνός και αρχικά πανίσχυρος τύραννος. Στην αρχή της εξουσίας του προσποιείται τον ήπιο και πονόψυχο και αφού τακτοποιήσει τις διαφορές με τους εχθρούς του, γίνεται κανονικός τύραννος και υποκινεί πολεμικές συγκρούσεις (για να ενδυναμώνει το ρόλο του ως αρχηγού), ξεπαστρεύοντας με τον ένα ή τον άλλο τρόπο όλους όσους μπορεί κάτι να αξίζουν. Είναι αναγκασμένος να το κάνει αυτό και θα χρειάζεται κόλακες και σωματοφύλακες μαζί του για να προστατεύεται, να μπορεί να ζει και να διατηρεί την εξουσία του. Στη συνέχεια θα ξοδεύει όλη την περιουσία της πόλης για να συντηρείται αυτός και το περιβάλλον του. Όταν ο λαός ξυπνήσει θα είναι πια πολύ αργά.

Οι επιθυμίες

Πριν προχωρήσει τώρα η συντροφιά στη μελέτη του ανθρώπου του τυραννικού πολιτεύματος, τίθεται ένα θέμα που διαπερνά όλα τα προηγούμενα ζητήματα. Το θέμα των επιθυμιών. Φαίνεται ξεκάθαρα πως είναι η μεταστροφή των επιθυμιών που μεταλλάσσει ένα πολίτευμα ή έναν άνθρωπο.

Ο άνθρωπος της Δημοκρατίας ξεκίνησε έχοντας, αν θυμόμαστε, επιθυμίες μόνο για αυτά που φέρνουν χρήματα, ενώ δεν είχε σε υπόληψη τις μη-αναγκαίες επιθυμίες (επιθυμίες για διασκέδαση και επίδειξη). Συναναστρεφόμενος όμως με ανθρώπους διεφθαρμένους, έχοντας όμως καλύτερη φύση από αυτούς, ισορρόπησε κάπου ανάμεσα στους δύο τρόπους ζωής. Ζει όχι ανελεύθερα και όχι αφύσικα, έχοντας γίνει δημοκρατικός από ολιγαρχικός που ήταν.

Ο γιος τώρα αυτού του ανθρώπου, θα δεχθεί κάποια στιγμή ανάλογες επιδράσεις από άλλους ανθρώπους που του εμβάλλουν καθαρά ηδονικές επιθυμίες (πόθοι, παραφροσύνη, άνομες και άμετρες ορέξεις) κι έτσι μπαίνει μέσα του το κεντρί του πόθου. Ο κηφήνας αυτός γιγαντώνεται έχοντας για σωματοφύλακα του την μανία, μέχρις ότου “καθαρίσει” η ψυχή του από την φρονημάδα. Έτσι, ο άνθρωπος καταντά τυραννικός, όταν δηλαδή η φυσική ιδιοσυγκρασία του ή/και ο τρόπος ζωής του τον οδηγούν στο μεθύσι, τον έρωτα, την παραφροσύνη. Η ζωή αυτού του ανθρώπου είναι γιορτές, πανηγύρια, γλέντια, γυναίκες. Αυτά βοηθούν στο να ξεπηδήσουν άλλες, περισσότερες επιθυμίες και πιο φοβερές, οπότε ο άνθρωπος ξοδεύει όλη την περιουσία του και αρχίζει να δανείζεται. Όταν όλα πια εξαντληθούν, ο άνθρωπος λόγω των ανικανοποίητων επιθυμιών του γίνεται μανιακός, βίαιος, τρελός, κυριολεκτικά αρπακτικό, γιατί ο πόθος του ανικανοποίητου τον πονάει πολύ. Όταν εξαντληθεί όλη η περιουσία του, η δική του και των γονιών του, καταλήγει άρπαγας, ληστής και προσπαθεί να φέρει στην πόλη τους όμοιούς του για να την έχει και την ίδια υπόδουλη. Αυτός ο άνθρωπος τρέφεται από την κολακεία και τη δουλοπρέπεια, χωρίς να έχει πραγματικούς φίλους, όντας ο ίδιος δυνάστης των άλλων. Ο τύραννος τελικά είναι δούλος. Ένα μέρος στην ψυχή του καταδυναστεύει το υγιές τμήμα του, ενώ και στους υπηκόους του αναγκάζεται να φέρεται δουλικά και με καλοπιάσματα για να μην επαναστατήσουν εναντίον του.

Για κάθε τύπο ανθρώπου (ανάλογα με το μέρος της ψυχής που κυριαρχεί επάνω του) το αντίστοιχο είδος επιθυμιών θεωρείται αναγκαίο ενώ τα άλλα είδη μη-απαραίτητα. Μόνον ο φιλόσοφος θα μπορούσε να αξιολογήσει σωστά τα τρία είδη επιθυμιών καθόσον μόνον αυτός έχει την συνολική εμπειρία τους, αλλά και διαθέτει νου κατάλληλα εκπαιδευμένο για κάτι τέτοιο. Μόνον η ηδονή του σοφού ανθρώπου είναι εντελώς αληθινή και καθαρή. Στο σημείο αυτό ο Σωκράτης εισάγει και διαπραγματεύεται την έννοια της πληρότητας της ψυχής. Αναφέρει ότι μια ψυχή που κυριαρχείται από το θυμοειδές ή το επιθυμητικό δεν μπορεί να βρει ποτέ συνολική πληρότητα γιατί οι αντίστοιχες ηδονές είναι ψεύτικες και ασταθείς. Η ψυχή αυτή παραπαίει ανάμεσα στην οδύνη (λόγω μη ικανοποίησης επιθυμιών) και στην απουσία της. Μην έχοντας εμπειρία της αληθινής ευδαιμονίας, θεωρεί την έλλειψη της οδύνης για ευτυχία (πρβλ. την παραβολή της σπηλιάς). Οι άνθρωποι αυτού του είδους, παρόλο που αναζητούν την ηδονή δεν βρίσκουν ποτέ αληθινή ευτυχία και έτσι παραπαίουν συνεχώς ανάμεσα στον πόνο της μη-ικανοποίησης και στην έλλειψή του. Στις ψυχές τους δεν υπάρχει ουσία ηδονής ούτε καν μερική. Αληθινή χαρά έρχεται μόνον με την αληθινή ηδονή και αυτή αποτελεί την ουσιαστική πλήρωση της ψυχής. Τα δύο κατωτέρα μέρη της ψυχής δεν μπορούν να συγκρατήσουν τίποτε από τις αντίστοιχες ηδονές και αυτό γεννά την επιθυμία για περισσότερες και διαφορετικές. Στο τέλος σκοτώνονται από την ίδια τους την απληστία. Η ψυχή που εμψυεύεται από το λογισμικό, και μόνον αυτή, μπορεί με τις οδηγίες της φρόνησης να κατακτήσει τις αληθινές ηδονές (στο βαθμό που είναι δυνατόν να κατακτηθούν στην ουσία τους, 586e, 587a), γιατί οι αντίστοιχες επιθυμίες ακολουθούν την αλήθεια. Όταν λοιπόν ολόκληρη η ψυχή ακολουθεί το φιλοσοφικό της στοιχείο τότε κάθε μέρος της πράττει τα δικά του και είναι δίκαιο· τρυγεί τις δικές του ηδονές οι οποίες είναι οι καλύτερες και κατά το δυνατόν οι πιο αληθινές.

Το θέμα της Πολιτείας είναι εντυπωσιακά σύγχρονο, μιας και σε όλη της την έκταση συναντά κανείς όψεις και εικόνες της σημερινής πραγματικότητας. Αν σκεφτεί κανείς ότι η Δημοκρατία, το πολίτευμα δηλαδή που θεωρείται σήμερα ως το σπουδαιότερο όλων (όπως άλλωστε και την εποχή του Σωκράτη και του Πλάτωνα), βρίσκεται, στην Πολιτεία, μία γραμμή μόλις πάνω από τον πάτο, αν μη τι άλλο σημαίνει ότι οποιοσδήποτε θα ήθελε να ασχοληθεί ειλικρινά με την πολιτική θα έπρεπε υποχρεωτικά να μελετήσει το έργο αυτό που παρέχει όλη την ηθική βάση της πολιτικής. Οι αρχές της Πολιτείας είναι ίδιες με τις αιώνιες

μεγάλες φιλοσοφικές αρχές. Ο φιλόσοφος θα πρέπει να υιοθετεί τις αρχές αυτές στην καθημερινότητά του τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Αν βέβαια, δοθούν οι ευνοϊκές συνθήκες και το επιτρέπουν οι συγκυρίες, όπως ακριβώς δηλώνει και ο Πλάτωνας, να εφαρμόζει τις αρχές αυτές για το γενικό καλό· γιατί τελικά δεν υπάρχει μεγαλύτερη τιμωρία για έναν αληθινό φιλόσοφο από το να κυβερνιέται από κατώτερούς του. *Παρόλα αυτά το Αγαθό υπάρχει παντού και πάντα, περιμένοντας καρτερικά να θεαθεί από τον άνθρωπο που θέλει να βλέπει· και μέσω αυτής της θέασης ο άνθρωπος χτίζει μια Πολιτεία μέσα του. Αν υπήρχε, υπάρχει ή θα υπάρξει ποτέ η ιδανική πολιτεία, για αυτόν δεν έχει σημασία, γιατί αυτός πάντα θα ενεργεί με βάση τους νόμους της.*

Αναφορές

Χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά η πολύ καλή μετάφραση του

1. Ν.Μ Σκουτερόπουλου, Πλάτων Πολιτεία, 2002, *Εκδόσεις Πόλις*, σελ. 933.

Επίσης χρησιμοποιήθηκε το κλασσικό έργο του

2. A.E. Taylor, Plato. The Man and His Work, *Methuen & Co Ltd*, London 1978, σε μετάφραση Ι. Αρζόγλου, *Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης*, 1992, σελ. 701.

Παρουσιάστηκε από τον Δρ. Τακβόρ Σουκισιάν στα μέλη του Ομίλου Μελετών, το Μάρτιο του 2006.

<http://www.omilosmeleton.gr/legacy.asp>